

DR. DAN ȚĂREANU

ANTITRINITARIANISMUL MODERN

PREZUMȚII TEOLOGICE ȘI STRUCTURI CONCEPTUALE

Apare cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului Părinte

DR. LAURENȚIU STREZA,
Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului

Editura Andreiana
Sibiu – 2015

CUPRINS

<i>Cuvânt de binecuvântare</i>	7
<i>Cuvânt înainte</i>	9
<i>Introducere</i>	13
<i>I. Antitrinitarianismul contemporan – scurtă privire sinoptică</i>	26
<i>II. „Profetismul” – resursă a gândirii antitrinitare contemporane</i>	56
2.1. „Noul profetism” – cadru general	57
2.2. „Profeția” în Biserica lui Isus Hristos a Sfinților Zilelor din Urmă.....	72
2.3. „Revelație” și „profeție” în Biserica Unificării.....	78
2.4. William Branham – „profeție” și „vindecare”	88
2.5. „Profetismul” modern – o perspectivă unitară.....	94
<i>III. Noile „Scripturi” – sintezele noii „revelații”</i>	98
3.1. Principiul Divin	102
3.2. „Scripturile” mormone	110
<i>IV. Între Iahve și Marele Dao – Recurențe orientale în gândirea Bisericii Unificării</i> ..	148
4.1. Dumnezeuul Bisericii Unificării	148
4.2. Logica sincretismului Bisericii Unificării	157
4.3. Monoteismul iudeo-creștin și Marele Dao	168
4.4. Sun Myung Moon – „Noul Mesia”	174
4.5. Hristologia și pnevmatologia Bisericii Unificării	177
4.6. Sf. Treime în concepția Bisericii Unificării	188
4.7. Capcanele abandonării hristocentrismului	194
<i>V. Deificarea materiei – Divinitate vs. materie în speculația mormonă</i>	211
5.1. Divinitatea în mormonism	211
5.2. Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt – Dumnezeii	215
5.3. Antropomorfismul mormon	220
5.4. Premisele deformante ale concepției mormone despre divinitate.....	223
5.5. Adevărul Dumnezeu mormon	240

VI. Christadelphienii – „tradiție” unitariană și inovare 261

6.1. Geneza și influențele formative 261

6.2. Concepția despre Dumnezeu 265

6.3. Concepția despre Iisus Hristos 275

6.4. Concepția despre Duhul Sfânt 283

6.5. Sensurile pierdute ale divinității 290

VII. Redescoperirea ideii modaliste – sabelianism și „profeție” 302

7.1. Mișcarea „Oneness Pentecostalism” 303

7.2. Branhamism-ul 311

7.3. Modalismul contemporan în lumina ortodoxiei 320

Concluzii 325

Anexe 330

Bibliografie 340

I

Antitrinitarianismul contemporan – scurtă privire sinoptică –

Sfânta Treime este suprema taină a existenței, care explică însă toate, sau fără de care nu se poate explica nimic. De aceea, deși e suprema taină, este întrucâtva inteligibilă, conformă până la un loc unei logici.

Dumitru Stăniloae

În diversitatea extremă care caracterizează peisajul grupărilor religioase – pretins creștine – apărute și coagulate în contemporaneitate, gândirea antitrinitară și încercările de dogmatizare aferente ocupă un loc distinct, relevant și, în orice caz, în continuă expansiune.

Având ca unic factor comun, în condițiile unei semnificative eterogenități, antagonismul față de învățătura Bisericii despre Sf. Treime, formulările doctrinare specifice antitrinitarianismului contemporan – doar parțial similare antecedentelor antice și medievale – constituie în realitate mostre pertinente ale subiectivismelor exegetice consecutive asimilării și aplicării, de maniera necritice, partizane ori efectiv nefericite, a principiului protestant *Sola Scriptura*, principiu care, ajuns în mâini nepotrivite, a fost în măsură să perturbe până la urmă una din învățăturile fundamentale ale *Sf. Scripturi* și *Sf. Tradiții* – consubstanțialitatea Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt.

Nu trebuie însă – căci ar constitui o eroare semnificativă – să considerăm că între teza protestantă a interpretării *Bibliei* doar prin sine însăși, în afara și independent de *Sf. Tradiție*, și negarea învățăturii ortodoxe privind Sf. Treime ar exista o legătură efectivă de cauzalitate. Marea majoritate a denominațiilor protestante și neoprotestante de azi sunt culte trinitare, care, chiar dacă nu își asumă întotdeauna și în mod explicit *Simbolul niceo-constantinopolitan* (381), nu gândesc în fapt și nu dogmatizează în afara acestuia¹⁶, astfel că an-

¹⁶ În contemporaneitate, marile grupări neoprotestante, inclusiv instituțiile de învățământ superior afiliate, preferă să-și exprime credințele fundamentale sub formula sintetică a

Ritritinarianismul se află într-o poziție minoritară, atât timp cât însumează în cadrul fracțiunilor sale majore – *Biserica lui Isus Hristos a Sfinților Zilelor din Urmă* („mormonii”), *Biserica Unificării* („Secta lui Moon”), *Martorii lui Iehova*, *Mișcarea Oneness Pentecostalism* și ansamblul grupărilor unitariene – un număr de credincioși de ordinul de mărime a 50 de milioane.

Însă impactul acestor denominațiuni nu este direct proporțional cu ponderea lor numerică relativ restrânsă; antitrinitarianismul este o prezență constantă și consistentă în câmpul misionar atât la nivel global, cât și în țara noastră, unde – cu excepția *Bisericii unitariene*, oarecum limitată de propriile caracteristici profund etnice (maghiare) – celelalte grupări menționate mai sus înregistrează, susținute de aparate propagandistice riguros organizate, evoluții notabile în ceea ce privește atragerea și înregimentarea de noi adepți. În fond, *Biserica lui Isus Hristos a Sfinților Zilelor din Urmă*, *Biserica Unificării* și *Martorii lui Iehova* – cele mai relevante (din punct de vedere numeric) denominațiuni antitrinitare prezente actualmente în România, sunt, în același timp, și între cele mai active din unghiul de vedere al virulenței discursurilor propagandistice și operațiunilor de extindere și consolidare organizatorică subsecvente.

*

Plasându-se în afara *Crezului* și, implicit, venind în contradicție cu învățătura și credința fundamentală a Bisericii în Sf. Treime – aceasta deoarece „nu putem vorbi decât de un singur Dumnezeu, dar întreit în Persoane, pentru că acesta de fapt este un unic Dumnezeu prin unitatea de ființă și de iubire nemărginită ce-I este proprie prin relația de Tată și Fiu uniți în Duhul Sfânt”¹⁷

unor declarații, manifeste ori teze, considerate definitorii pentru modul în care se poziționează în raport cu teme fundamentale precum Dumnezeu, revelația, Scriptura, mântuirea ș.a.. Astfel, în legătura cu învățătura trinitară, sunt relevante o serie de luări de poziție „oficiale”, precum: „Noi credem că există un singur Dumnezeu care subzistă pentru eternitate în trei persoane: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt” (Mărturisirea de credință a „The National Association of Evangelicals”), „...Dumnezeu, în ființa Sa, este o comunitate a trei persoane egale și eterne Care ne sunt descoperite în Biblie ca Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt...” (Declarația de la Amsterdam, 2000) sau „Noi credem într-un singur Dumnezeu, Creator și Domn al universului, trinitatea coeternă, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt (Declarație a organizației „Prison Fellowship Ministries”). O prezentare detaliată a acestor poziții o găsim la J.I. Packer; Thomas C. Oden, *O singură credință, Consensul evanghelic*, traducerea: Cristian Sălăjan, Oradea, Editura Casa Cărții, 2009, p. 59-62, de unde provin și citatele de mai sus.

¹⁷ Preotul profesor Dumitru Stăniloae, *Sfânta Treime sau La început a fost iubirea*, ediția a III-a, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2012, p. 31-32.

– doctrinele antitrinitare contemporane pot fi considerate ca reprezentând, în termeni și în circumstanțele create de avatarurile religiozității specifice modernității, o nouă etapă de respingere a dogmei trinitare, un „al treilea val” contestatar, diferit însă, ca argumentație, implicații și, bineînțeles, din perspectiva conținutului teologic propriu-zis, atât de formulările „clasice” ale antichității creștine, cât și de „valul”, întemeiat în special pe raționalism, al unitarianismului renăscut în sec. XVI-XVII.

În fapt, acest „al treilea val” este, în bună măsură, altceva – teologic vorbind – decât antitrinitarianismul antic și cel medieval; altceva, pentru că arianismul și pnevmatomahia nu îl întemeiază în exclusivitate; ele îi sunt teme proprii, dar nu definitorii, îl modulează, dar nu îl formează în integralitate. Și pentru antitrinitarii contemporani, Arie este un reper atunci când, în principala sa lucrare, *Thalia*, afirma că: „Divizate prin natură, cu totul îndepărtate, disjuncte, străine și fără nicio legătură între ele sunt esențele Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt...”¹⁸, însă ereziarhul alexandrin, ca și urmașii săi *arieni* sau *pnevmatomahii* ce l-au urmat pe Macedonie, sunt – după cum vom vedea pe parcursul lucrării – „completați” cu construcții dogmatice profund subiective, inexistente anterior.

În fapt, antitrinitarianismul contemporan se edifică cu precădere în baza unor resurse proprii, particulare, fiind produsul unor sisteme de gândire ereziologică și de speculație teologică specifice modernității, dintre care se disting:

a) *resursa profetică*, respectiv integrarea și valorizarea doctrinară a enunțurilor pretins „inspirate” ale unor așa-ziși „profeți” – ce își clamează, de maniera cvasiinstituționalizate, chemarea divină și vocația teandrică în cadrul unor pretense reiterări ale acțiunii prorocilor biblici autentici –, „profeți” în jurul cărora se coagulează denominațiunile (*Biserica lui Isus Hristos a Sfinților Zilelor din Urmă*, *Biserica Unificării*, dar și grupările ce constituie așa-numitul *branhamism*) care îi urmează și le sunt tributare; în cazul *Martorilor lui Iehova*, acest tip de resursă se impune a fi ușor nuanțată, în sensul că organismul central de conducere al denominațiunii – așa-numitul „Corp de guvernare” poate fi asimilat unei „instanțe profetice” colective, care, oficial și instituțional, se declară a reprezenta „canalul de legătură al lui Dumnezeu Iehova cu lumea” și care, în același timp, este inatacabil și ultimativ atunci când se pronunță în materie de doctrină, morală și cult;

b) *resursa extra-canonică*, cea prin care *Biserica lui Isus Hristos a Sfinților Zilelor din Urmă* și *Biserica Unificării* utilizează, complementar Sf. Scrip-

¹⁸ Ortiz de Urbina, *Nicee et Constantinopole*, p. 254-255, apud Adrian Niculcea, *Hristologiile eretice*, București, Arhetip, 2002, p. 188.

rturi, propriile cărți „inspirate”, redactate de către proprii „profeți” – Joseph Smith și Sun Myung Moon ori sub coordonarea acestora, în baza unor „revelații” de care ar fi beneficiat în mod exclusiv; ca urmare, cele două denominațiuni operează cu canoane extinse, *Biblia* creștină fiind „completată” de scrieri precum *Cartea lui Mormon* sau *Principiul Divin*, care, atunci când sunt antagonice *Scripturii*, o surclasează, considerându-se că ar poseda valori de adevăr superioare celor purtate de revelația biblică autentică; și în acest caz, poziția *Martorilor lui Iehova* este nuanțată, în sensul că, deși utilizează doar *Biblia* canonică, o fac sub formula propriei traduceri – „New World Translation”, traducere frecvent acuzată, în mod documentat și pertinent, de confesionalism excesiv¹⁹, întrucât asimilează și reflectă – în scop evident partizan – specificul doctrinar al denominațiunii, în special arianismul și pnevmatomahia, preeminența teonimului Iehova, stavromahia (respingerea crucii ca altar arhetipal și substituirea acesteia cu „stâlpul de tortură”), inexistența sufletului, dualismul soteriologic (restrângerea „speranței cerești” doar la cei 144.000) ș.a.

Utilizând cu precădere aceste resurse, va trebui să observăm – din analiza lucrărilor și literaturii doctrinare respective – că, atunci când resping învățătura trinitară a Bisericii, denominațiunile menționate invocă, chiar dacă din perspective și în cadrul unor raționamente particulare, următoarele categorii principale de argumente: (i) pretinsa incompatibilitate a dogmei trinitare cu revelația, inclusiv cu *Sf. Scriptură*; (ii) preținsele similitudini și legăturile de cauzalitate, presupuse ca fiind evidente, dintre marile religii politeiste antice și învățătura Bisericii despre Dumnezeu triunic, (iii) influența și presupusele intruziuni nocive ale filosofiei grecești și, în special, ale gândirii platonice²⁰ și (iv) prezumatul caracter irațional și illogic al doctrinei trinitare consfințite de *Sf. Scriptură* și *Sf. Tradiție*²¹.

¹⁹ Walter Martin, *Împărăția cultelor eretice*, traducere de Elena Jorj, Oradea, Editura Cartea Creștină, 2001, p. 90-92.

²⁰ Se impune să observăm că, deși Arie își întemeia gândirea subordinaționistă și pe argumente circumscrise unui platonism modulat de viziunea lui Filon din Alexandria privitoare la Logosul-demiurg, care „...intermediar între lumea divină și cea umană, nu poate fi nici Dumnezeu adevărat, nici om adevărat” (Adrian Niculcea, *op. cit.*, p. 179), același platonism generic este considerat drept sursa „nefastă” a dogmei trinitare de către gânditori unitarieni relevanți precum Andrew Norton (1786-1853) sau James Hastings (1852-1922).

²¹ Una din cele mai complete abordări în limba română a posibilelor „argumente” antitrinitare utilizate în contemporaneitate aparține *Martorilor lui Iehova*: „Doctrinile fundamentale ale creștinătății nu se bazează pe Biblie, ci pe mituri antice din Grecia, Egipt, Babilon [...]. Doctrina creștinătății despre Trinitate Îl înfățișează pe Dumnezeu ca pe o zeitățe miste-

Astfel, antitrinitarii din „al treilea val” – fie ei mormoni, iehoviști, modalști sau adepți ai reverendului Moon – califică dogma Sf. Treimi ca fiind produsul unor dezvoltări teologice ce au abdicat progresiv de la autentica revelație și de la învățătura Mântuitorului, dezvoltări ce au culminat cu Sinodul I Ecumenic, unde poziția pretins partizană a împăratului Constantin cel Mare ar fi înclinat balanța de partea Sf. Atanasie cel Mare; ca urmare, învățătura Bisericii ar fi devenit, pe fond, tributară religiozității și filosofiei antice, pierzându-și consistența revelată și structura apostolică, așa cum, de altfel, subliniază tranșant doctrinarii *Martorilor lui Iehova*: „Istoricul rău famat al dezvoltării Trinității se armonizează perfect cu profețiile lui Isus și ale apostolilor referitoare la apariția, după epoca lor, a unei apostazii, a unei devieri de la adevărata închinare, o abandonare a acesteia”²².

Evident, spectrul denominațiunilor, mișcărilor și societăților antitrinitariene din „al treilea val” contemporan este unul larg și profund eterogen, atât din punct de vedere strict doctrinar (subordinaționiste, pnevmatomahe, triteiste, modaliste), dar și prin prisma anvergurii sau a impactului în societate și numărului de adepți, al potențialului și capacității de influență și propagare a învățăturilor heterodoxe.

Un centralizator util al acestor grupări poate fi următorul:

Nr. crt.	Denominațiune / Mișcare / Societate	Adepți	Fondare
1.	Church of Jesus Christ of Latter-day Saints	c. 15 milioane	1830 / Joseph Smith jr.
2.	Community of Christ ⁽¹⁾	c. 500.000	1860 / Joseph Smith III
3.	Jehovah's Witnesses	c. 8 milioane	1870 / Charles-Taze Russell
4.	Bible Student Movement ⁽²⁾	c. 100.000	1909 – 1931

rioasă compusă din trei divinități. Dar această învățătură nu se află în Biblie [...]. Învățăturile Bibliei cu privire la Dumnezeu și la scopurile sale sunt clare, ușor de înțeles și logice. Dar învățăturile bisericilor creștinătății nu sunt așa. Mai rău decât atât, ele contrazic Biblia” (*Creștinătatea L-a trădat pe Dumnezeu și Biblia*, în vol. *Care este scopul vieții? Cum îl puteți afla?*, New York, Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, 1993, p. 17-18). Pentru aceeași denominațiune, doctrina trinitară ar deriva nemijlocit și ar constitui o continuare fidelă a învățăturilor privind triadele compuse din zeii egipteni Horus, Osiris și Isis, hindușii Șiva, Brahma și Vișnu sau mesopotamienii Iștar, Sin și Șamaș (*Trebuie să crezi în Trinitate?*, New York, Watch Tower Bible and Tract Society of New York, 1990, p. 10.)

²² *** *Trebuie să crezi în Trinitate?*, p. 9.

Respect pentru oameni și cărți

Nr. crt.	Denominațiune / Mișcare / Societate	Adepti	Fondare
5.	Unification Church	c. 6 milioane	1954 / Sun Myung Moon
6.	Iglesia de Cristo ⁽³⁾	c. 4 milioane	1914, Felix Manolo
7.	Oneness Pentecostalism ⁽⁴⁾	c. 2,4 milioane	1913-1914 / John Schaepe, Frank Ewart ș.a.
8.	Branhamism-ul ⁽⁵⁾	c. 500.000 (?)	1953 / William Branham
9.	The Adventist Church of Promise ⁽⁶⁾	c. 200.000	1932 / Joao Augusto da Silva
10.	The Worldwide Church of God ⁽⁷⁾	c. 200.000	1937 / Herbert Armstrong
11.	Church of God (Seventh Day)	c. 140.000	c. 1863/ Gilbert Crammer ș.a.
12.	The Advent Christian Church	c. 60.000	c. 1860 / J. Cummings ș.a.
13.	Christadelphians	c. 60.000	c. 1832 / John Thomas
14.	Church of God General Conference	c. 10.000	1888 / Joseph Marsh

1. Principala fracțiune disidentă a denominațiunii mormone, inițial coagulată în jurul fiului „profetului” Joseph Smith; actualmente, există cel puțin 15 alte fracțiuni rupte din Biserica fondată de „profet”, fracțiuni care, în total, nu însumează mai mult de câteva sute de mii de adepti, între cele mai active părând a fi și „Church of Christ – Temple Lot” (fondată la 1852 de John Page, fost „apostol” mormon, cu circa 7.500 de membri).
2. Mișcarea grupează mai multe disidențe desprinse succesiv din cadrul *Martorilor lui Iehova*: „Free Bible Students” (fondată la 1909 de M.L. McPhail), „Laymen’s Home Missionary Movement” (1919, Paul S. Johnson), „Associated Bible Students” (C. Heard și R. Stretter) și „Friend of Man” (1920, Alexander F. Freytag), ultima fiind constituită în Elveția.
3. Originară din Filipine, denominațiunea s-a întins la nivel global cu repeziciune, atingând un număr de peste 5.500 de comunități locale în martie 2014; numărul de adepti este estimat cu foarte multă larghețe, unele aprecieri ridicându-l până la circa 10 milioane.

4. Importanța mișcare a penticostalilor modalști, a sabelienilor glosolali contemporani, grupează numeroase societăți și organizații multinaționale, cel puțin 10 dintre acestea având o relevanță sporită: „Apostolic Assemblies of Christ”, „Apostolic Gospel Church of Jesus Christ”, „Assemblies of the Lord Jesus Christ”, „Church of Jesus Christ International” ș.a.
5. În fapt, sub acest generic se regăsesc astăzi organizațiile „The William Branham Evangelistic Association”, „Branham Tabernacle” și „The Voice of God Recordings Inc.” (de sorginte nord-americană), respectiv „Freie Volksmission” din Krefeld-Germania, ca și cele circa 100 de congregații locale autonome care îl urmează pe „profet” fără a se coagula în forme asociative instituționalizate.
6. De sorginte braziliană, gruparea are un profil adventist sabatarian cu înclinații penticostale, fiind deci o rețea de comunități locale adventisto-charismatice, precum cele anglicano-charismatice, luterano-charismatice sau chiar catolico-charismatice.
7. Gruparea adventistă sabatariană, s-a remarcat prin profesarea teoriei „anglo-israelite”, susținând deci etnicitatea evreiască a englezilor – identificați cu cele 10 triburi pierdute.

Precizăm că, pentru întocmirea situației centralizate și localizarea detaliilor indicate, s-au utilizat cu precădere paginile oficiale de Internet ale entităților confesionale nominalizate, precum și site-urile <http://www.watchman.org/profiles/pdf/branhamismprofile.pdf> și <http://cercetatiscripturile.intercer.net/article.php?id=7645> (ultimul material, unul relevant, constă în articolul *Istorie adventistă – Ce este adventismul*, al profesorului Florin Lăiu care, a activat la Institutul Teologic Adventist de la Cernica).

Vorbind de un „al treilea val” antitrinitar – reprezentat în special de *Biserica lui Isus Hristos a Sfinților Zilelor din Urmă* (peste 15 milioane de adepți la nivel global), *Martorii lui Iehova* (circa 8 milioane), *Biserica Unificării* (aproximativ 6 milioane) și *Mișcarea Oneness Pentecostalism* (circa 2,4 milioane) – și evidențiindu-i particularitățile care îl disting de antecedentele sale antice și medievale, va trebui să observăm că, deși conduc la negarea dogmei Sf. Treimi cu practic aceleași argumente, mecanismele de generare ale temelor doctrinare și învățăturilor specifice sunt, în fapt, eterogene.

Astfel, *Biserica lui Isus Hristos a Sfinților Zilelor din Urmă* și *Biserica Unificării* își datorează profilurile doctrinare acțiunii unor „profeți” – Joseph Smith (1805-1844), respectiv Sun Myung Moon (1920-2012), lideri-fondatori care,

Reinvocând „revelațiile” de care ar fi beneficiat, au procedat la modificări sau reconsiderări de fond în raport cu toate domeniile teologice majore (învățătura despre divinitate, hristologia, pnevmatologia, soteriologia, antropologia ș.a.), efectuând corecții doctrinare pretins „inspirate”, de natură să „restabilească” adevăratele învățături și normative de credință, întemeiate îndeosebi pe procesul paralel de reconstruire a canonului biblic, prin elaborarea, prin „inspirație divină” (în sens biblic), a unor noi *corpus*-uri doctrinare ce ar „completa” *Sf. Scriptură* în maniera întregirii și aprofundării conținuturilor teologice revelate.

Cei doi „profeți” lideri-fondatori acționează subiectiv; ei se consideră ca fiind „profeți” în sens biblic, având o chemare supranaturală și desfășurând o activitate în ultimă instanță divino-umană; însă, spre deosebire de modelele pe care pretind că le reiterează, nu invocă antecedente teologice și nu își revendică elemente anterioare de dogmatizare sau de gândire teologică, chiar dacă, inevitabil, interacționează, voit sau întâmplător, cu acestea.

Practic, în temeiul unilateral al „revelațiilor” pe care le revendică, Joseph Smith și Sun Myung Moon propun adepților proprii – dar și lumii creștine, în general – noi sisteme de gândire teologică, care, după cum vom vedea, mai păstrează puține similitudini cu dogmatizările Bisericilor istorice sau ale denominațiunilor neoprotestante; mai mult, ambii „profeți” repudiază ansamblul celorlalte culte creștine, considerat ca fiind expresia unui creștinism ce a încetat a fi autentic și care, implicit, și-a pierdut valențele soteriologice cel puțin din momentul în care nu a asimilat și, mai mult, a respins noua „revelație” și „Scripturile” aferente acesteia.

În același timp, având în vedere că, în virtutea pretensei elecții divine care le-a asigurat statutul profetic, ar fi restaurat normativele de credință și le-ar fi înzestrat cu elementele autentice de cult și practică religioasă, ambii „profeți” pretind că sunt exponenții adevăratei eclesiologii, pe care ar fi restabilit-o integral, aceasta întrucât doar propriile comunități ar reprezenta Biserica în perspectiva sa de instituție divino-umană.

Dat fiind modul în care s-au constituit – ca rezultat imediată a unei acțiuni „profetice” novatoare, atipică din punct de vedere doctrinar, întregită de activități propagandistice și organizatorice subsecvente – *Biserica lui Isus Hristos a Sfinților Zilelor din Urmă* și *Biserica Unificării* nu își regăsesc similitudini notabile cu alte zone confesionale în ceea ce privește dimensiunile dogmatică, liturgică și moral-etică; ele sunt antitrinitare ca și caracterizare generală, însă antitrinitarianismul pe care îl profesează este cu totul altul decât cel cu care suntem obișnuiți, fiind, după cum vom vedea, mult mai mult – în sensul îndepărtării de Ortodoxie – decât cel antic ori cel medieval.

Putem spune că, dintr-o anumită perspectivă, cele două denominațiuni nu au istorie, în sensul că nu au antecedente notabile din perspectiva istoriei Bisericii și nu pot fi racordate unei paradigme majore de dogmatizare creștină. Simultan, este destul de greu să identificăm în trecutul Bisericii predecesori comparabili cu cei doi „profeți” în ceea ce privește amploarea și caracterul sistematic al „schimbărilor” doctrinare provocate; poate doar activitățile „restauratoare” ale friganului Montanus, care, către 180 d.Hr., „pretindea că nu face decât să continue tradiția marilor profeți ai lui Israel”²³ sau susținea că „Eu, Domnul Dumnezeu cel atotputernic, sunt cel care am venit în om [...]. Eu [...] nu sunt niciun înger, niciun trimis; Eu sunt Domnul Însuși, Dumnezeu Tatăl, care am venit”²⁴, ale marilor ereziarhi gnostici sau ale anabapțiștilor Jan Mathys și Jan van Leiden, cei care au proclamat „Noul Ierusalim” la Munster (1534-1535), ultimul declarându-se „rege” din sorgintea lui David și Solomon, instaurând poligamia și comunitatea bunurilor²⁵, ar putea fi comparați, întrucâtva, cu Sun Myung Moon și Joseph Smith.

În alt plan, învățăturile considerate ca fiind „infailibile” ale celor doi „profeți”, ca și „Scripturile” ce li se datorează, nu pot, cel puțin atât timp cât vorbesc de Dumnezeu, de Hristos, de răstignire și înviere ori de mântuirea omului, să nu aibă, secvențial măcar, puncte comune sau viziuni similare cu formulările sau interpretările heterodoxe consumate pe parcursul celor două milenii de creștinism. Astfel, în învățătura și discursul oficial al *Bisericii lui Isus Hristos a Sfinților Zilelor din Urmă* și *Bisericii Unificării* regăsim vechi argumentații împotriva Dumnezeului triunic datorate lui Arie sau Eunomiu, viziuni teologice respinse de Părinții Bisericii, precum antropomorfismul sirianului Audius sau teza condamnată la Sinodul V Ecumenic a preexistenței sufletelor, ca și o serie de teme gnostice (credem însă că reiterate cu totul întâmplător), cum ar fi natura pretins feminină a Duhului Sfânt ori dogma divinității diadice, Dumnezeu-Tată / Dumnezeu-Mama.

Așadar, este în bună măsură justificat să considerăm cele două denominațiuni ca fiind plasate în afara spațiului confesional neoprotestant tradițional, cu care, prin însăși arhitectura speculației teologice pe care o profesează, nu au puncte comune cu adevărat relevante; ele sunt în realitate grupări confesionale autonome, singulare, puternic individualizate din perspectiva doctrinei, moralei și cultului.

²³ Adrian Niculcea, *op. cit.*, p. 28.

²⁴ Epifanie de Salamina, *Haeres.*, XLVIII, 4, *apud* Adrian Niculcea, *op. cit.*, p. 28.

²⁵ Georges Blond, *Furiozii Domnului*, traducere din limba franceză: Iulia Giroveanu, Sanda Mihăescu-Boroianu, București, Editura Politică, 1976, p. 118-126.

Respectiv În schimb, *Martorii lui Iehova* se află la capătul unei linii de evoluție suficient de clar conturată, întrucât liderul-fondator, Charles-Taze Russell (1852-1916) i-a coagulat progresiv, pornind de la un grup restrâns „de studiere a Bibliei” (1870) și recurgând la integrarea unor teme doctrinare heterodoxe deja formulate și aflate în uz („diverse doctrine pe care le susținem și care par atât de noi erau deja susținute, sub o formă sau alta, cu mult timp în urmă...”²⁶), rezultând cea mai radicală dintre grupările antitrinitare contemporane²⁷.

De fapt, astăzi putem certifica faptul că adevărata sorginte a *Martorilor lui Iehova* se află în zona – atât de frământată – a adepților lui William Miller (1782-1849) „împrăștiați” după „Marea Dezamăgire”²⁸ din octombrie 1844,

²⁶ *** *Martorii lui Iehova, proclamatori ai regatului lui Dumnezeu*, New York, Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, 1997, p. 120.

²⁷ Ostilitatea lui Charles-Taze Russell (fost reformat-calvin, deci perfect trinitar) față de dogma Sf. Treimi se vedește atât în seria *The Millennial Down – Zorii Mileniului* (redenumită, după 1906, în *Studii în Scripturi* și accesibilă actualmente integral în format electronic), cât și în articolele publicate în „Turnul de veghere”, precum cel apărut la 15 august 1915: „Îi vom contrazice noi pe apostoli, pe profeți și pe însuși Isus și vom face abstracție de rațiune și de bun simț ca să susținem o dogmă ce ne-a fost transmisă dintr-un trecut obscur și plin de superstiții, de [căt]re o Biserică apostată și coruptă? Nu! La lege și la mărturie! Dacă ei nu vorbesc potrivit acestui Cuvânt, este pentru că în ei nu există lumină”. De fapt, opțiunile antitrinitare ale celui în cauză și ale grupării sale – „Studentii în Biblie”, titulatura actuală fiind adoptată doar la 1931 – erau în mod transparent concordante cu cele ale lui Arie și Macedonie, ceea ce se întâmplă și în prezent, punctul de vedere inserat în „Turnul de veghere” din iunie 1882 continuând să fie de actualitate: „...Noi credem într-un singur Dumnezeu și Tată și, de asemenea, într-un singur Domn, Isus Cristos. Dar aceștia sunt doi, nu unul. Ei sunt unul în sensul că sunt în armonie. Noi credem și într-un spirit al lui Dumnezeu. Dar acesta nu este o persoană, așa cum nu sunt nici spiritul demonilor, spiritul lumii și spiritul anticristului”. Pe lângă pnevmatomahia evidentă, trebuie să observăm precaritatea învățăturii primului lider iehovist, care, alterând, în mod voit sau nu, semnificația conceptelor trinitare, confunda ipostasul cu ființa și considera că teza consubstanțialității Tatălui și Fiului ar conduce la identitatea acestora și după persoană, astfel încât critica pe care acesta o făcea învățăturii privind divinitatea Mântuitorului nu are în realitate obiect, ținând, de fapt, modalismul sabelian și nu dogma ortodoxă a Sf. Treimi: „În ce amestec de contradicții și confuzie se află cei ce spun că Isus și Tatăl sunt un singur Dumnezeu! Aceasta ar însemna că Domnul nostru Isus era un ipocrit când se afla pe pământ, că el doar se prefăcea că i se adresează lui Dumnezeu în rugăciune, deoarece el însuși era acel Dumnezeu [...]. Pe lângă aceasta, Tatăl a fost întotdeauna nemuritor, deci nu putea muri. Cum a putut atunci Isus să moară? Dacă Isus nu a murit, atunci apostolii sunt toți martori falși când anunță moartea și învierea sa. Totuși, Scripturile declară că el a murit realmente” – Charles-Taze Russell, *Studies in the Scriptures*, vol. V, p. 41-82, material disponibil pe site-ul http://www.adevarprezent.com/literatura/index.htm#page=Studentii_Bibliei.htm.

²⁸ „Marea Dezamăgire” reprezintă titulatura generică utilizată de adventismul sabaterian contemporan atunci când descrie momentul și fenomenele religioase consecutive (grupări,